

Katarzyna Błachowska

<https://orcid.org/0000-0002-3205-1705>

Uniwersytet Warszawski

Koncepcja Polski piastowskiej w myśli historycznej II Rzeczypospolitej*

Zarys treści: Przedmiotem artykułu są naukowe inspiracje koncepcji Polski piastowskiej, sformułowanej w latach 30. XX w. przez profesora Uniwersytetu Poznańskiego Zygmunta Wojciechowskiego. Zdaniem autorki można je dostrzec przede wszystkim w piśmarstwie Oskara Balzera i Władysława Semkowicza. W dalszej części artykułu przedstawione zostaną zasadnicze tezy koncepcji Polski piastowskiej Wojciechowskiego.

The content outline: The article is devoted to the scientific inspiration of the concept of Piast Poland, formulated in the 1930s by Zygmunt Wojciechowski, a professor at Poznań University. According to the author, these can be seen mainly in the writings of Oskar Balzer and Władysław Semkowicz. The next part of the article presents the fundamental theses of Wojciechowski's concept of Piast Poland.

Słowa kluczowe: Polska piastowska, Polska ze stolicą w Gnieźnie, Polska ze stolicą w Krakowie, zamknięta jednostka fizjograficzna, lechicka grupa językowa, Oswald Balzer, Władysław Semkowicz, Zygmunt Wojciechowski

Keywords: Piast Poland, Poland with its capital in Gniezno, Poland with its capital in Kraków, closed physiographic unit, Lechitic language group, Oswald Balzer, Władysław Semkowicz, Zygmunt Wojciechowski

W refleksji polskich historyków w okresie podzaborowym epoka Piastów pozostawała w cieniu zainteresowania epoką unii polsko-litewskich, czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a przede wszystkim rozważań nad przyczynami jej upadku.

Podjęcie do tego ostatniego zagadnienia legło u podstaw uformowania się tzw. nowej szkoły w polskiej nauce historycznej, znanej obecnie pod nazwą szkoły krakowskiej. Jej reprezentanci nie zajmowali się jednak wyłącznie rozważaniami nad upadkiem państwa. Jeden z jej znamienitych reprezentantów, Stanisław Smolka

* Tekst powstał w ramach dofinansowania z grantu badawczego nr 2020/37/B/HS3/03906.

(1854–1924), publikując w 1881 r. nowatorską monografię *Mieszko Stary i jego wiek*¹, tchnął nowe życie w badania nad epoką Piastów². W kolejnych dziesięcioleciach były one rozwijane przez znamienitych uczonych i stopniowo pogłębiane poprzez zastosowanie narzędzi właściwych badaniom nad historią państwa i prawa, geografii historycznej, sięganie do dorobku nauk pokrewnych historii. Efektem było pojawienie się nowych ujęć i interpretacji epoki Piastów, z których jak się wydaje dwie legły u podstaw koncepcji Polski piastowskiej, sformułowanej w latach 30. XX w. przez profesora Uniwersytetu Poznańskiego Zygmunta Wojciechowskiego (1900–1955). Były to koncepcja „starego” i „nowego” państwa Piastów Oswalda Balzera (1858–1933) oraz koncepcja spójności geograficznej i etniczno-językowej państwa pierwszych Piastów autorstwa Władysława Semkowicza (1878–1949).

Swą koncepcję „starego” i „nowego” państwa Piastów Oswald Balzer, profesor Uniwersytetu Lwowskiego, wybitny badacz historii państwa i prawa polskiego³, przedstawił na kartach opublikowanego w 1916 r. artykułu *Stolice Polski 963–1138*⁴, formułując tezę, zgodnie z którą w procesie kształtowania się państwa Piastów należy rozróżnić dwa okresy, dla których cezurę stanowił rok 1038, tj. okres państwa z ośrodkiem w Gnieźnie i państwa z ośrodkiem w Krakowie. Historyk uznał bowiem, że ta „zmiana ośrodka państwowości, przeniesienie jej punktu ciężkości z wielkopolskich równin do podkarpackiego grodu, była jedną z najważniejszych i w następstwa dziejowe najbardziej ciężarnych”⁵. I był to ciężar zdecydowanie negatywny, gdyż po przeniesieniu stolicy: „Załamano się ostro i nagle, linia dziejów Polski”⁶. Linia, której realizacja mogła zapewnić jej „stanowisko naprawdę mocarstwowe”.

„Stanowisko” to państwo Piastów mogło osiągnąć dzięki włączeniu w swe granice ziem położonych na północ i północny zachód od Gniezna. Balzer

¹ S. Smolka, *Mieszko Stary i jego wiek*, Warszawa–Kraków 1881. „Praca uwieńczona nagrodą przez Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu”; tamże, strona tytułowa. Była to nagroda w konkursie im. Juliana Ursyna Niemcewicza za rok 1880; szerzej zob. A.F. Grabski, *Historiografia i polityka. Dzieje konkursu historycznego im. Juliana Ursyna Niemcewicza: 1867–1922*, Warszawa 1979.

² Sto lat później wybitny mediewista Benedykt Zientara (1928–1983) wyjaśniał, iż w pracy *Mieszko Stary i jego wiek*: „Smolka sięgnął [...] śmiało po niedościgły cel wielu historyków: starał się ukazać historię integralną, procesy historyczne w całej ich złożoności”; B. Zientara, *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 2006 (wyd. 1: 1975).

³ A. Wierzbicki, *Oswald Balzer (1858–1933)*, w: *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, współpr. L. Zaszkiłniak, Rzeszów 2007, s. 257; zob. też R. Nawrocki, *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1998; M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historyczno-prawna*, Lublin 2010. Omówienie i zestawienie prac poświęconych Oswaldowi Balzerowi: A. Czarnecka-Haberko, *Oswald Balzer w historiografii polskiej*, „Історичний архів. Наукові студії” 12, 2014, s. 193–201.

⁴ O. Balzer, *Stolice Polski 963–1138*, Lwów 1916 (*Studia nad Historią Prawa Polskiego*, 6, 4), s. 1[331]–73[404] – w tym samym 1916 r. tekst ukazał się w formie broszury, w której podano podwójną numerację stron.

⁵ Tamże, s. 72.

⁶ Tamże, s. 74.

pisał: „naturalnym, z góry wskazanym terenem rozprzestrzenienia pierwotnej Polski była Słowiańszczyzna północno-zachodnia; opanowanie tych krajów było istotnym, najważniejszym zadaniem politycznym w zaraniu dziejów”⁷. Historyk zastrzegł oczywiście, że: „Wobec współzawodnictwa Niemiec, wobec nieprzejednanej postawy samych plemion połabskich, zadanie to było niewątpliwie bardzo utrudnione”⁸, lecz Piastowie je podjęli. Konsekwentnie do jego wykonania dążył Mieszko I, Bolesław Chrobry, a także Mieszko II „w szczęśliwszej dobie swego panowania”⁹, tj. do 1031 r. Słowem zasiadający w Gnieźnie Piastowie koncentrowali się na działaniach w najważniejszym dla swego państwa kierunku – północno-zachodnim i zachodnim. Wyjątkiem był Bolesław Chrobry, ale wyłącznie dlatego, że: „Mogła tyle potężna indywidualność, jak Chrobry, wysunąć się nawet poza tę linię [zmagania z Niemcami o ziemię Słowian Połabskich], podejmując walkę czy to z Węgrami o Słowaczyznę, czy kilkakrotnie z Rusią”¹⁰. Balzer podkreślił jednak: „z ogólnego punktu widzenia są to przecież zdarzenia bardziej uboczne, epizodyczne”¹¹. Podkreślił jednocześnie, że „główną treścią polityki, głównym celem działań orężnych trzech pierwszych Piastów historycznych pozostanie przecież ich walka o Słowiańszczyznę zachodnią”¹². Po roku 1038, po przeniesieniu ośrodka państwa do Krakowa wszystko się zmienia: „Dokonywuje się rodzaj abdykacji co do jednego z najżywoźniejszych programów dziejowych, jakie miała przed sobą pierwotna Polska i o jaki przez pewien czas upornie walczyła: wyrzeka się ona myśli rozprzestrzenienia na teren zachodnio-słowiański, myśli zapewnienia sobie stanowiska naprawdę mocarstwowego przez wchłonięcie zasiedlonego tamże potężnego, jednorodnego z własnym swoim zaludnieniem żywiołu etnicznego”¹³.

Tak oto po przeniesieniu stolicy do Krakowa dynastia Piastów musiała dokonać politycznego zwrotu i to: „Co za Chrobrego było dla niej rzeczą drugorzędną czy przydatkową, to teraz urosło do znaczenia zadań naczelnych”¹⁴, bo zasiadając w Krakowie: „Wciśnięta sercem między trzy młode wprawdzie, ale silnie zorganizowane państwa, Czechy, Węgry i Ruś, musiała [dynastia Piastów] stosunkowi swemu do nich poświęcić najbaczniejszą uwagę, zaniedbując dawniejszą w inne strony skierowaną politykę”¹⁵. Co gorsza, po przeniesieniu ośrodka państwa do Krakowa „trzeba było, chcąc się rozprzestrzenić w nowym kierunku, stanąć do walki z gotowymi już, silniejszymi organizacjami państwowymi. Że zaś

⁷ Tamże, s. 70.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże, s. 71.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 72.

¹⁴ Tamże, s. 72–73.

¹⁵ Tamże, s. 73.

te organizacje oparte były w całości lub przeważnie na jednolitym materiale etnicznym, więc walka była tym trudniejsza, gdyż kierowała się nie tylko przeciw interesom władców, ale także i ludów¹⁶. Piastowie podjęli tę walkę, ale chociaż „nie zliczyć wojen czeskich, węgierskich i ruskich”, to: „Ostateczny wynik tych ustawicznych zapasów wojennych był żaden. Odzyskał wprawdzie [Bolesław] Szczodry stracone pod koniec rządów Mieszka II czerwieńskie grody i Słowaczynę, ale nie na trwałe; pozatem zaś, licząc od r. 1038, Polska przez trzy z górą stulecia nie tylko że nie rozszerzyła swych dziedzin ku tym stronom, ale częściowo je nawet, jak Śląsk, utraciła¹⁷. Tak oto wymuszone sytuacją przeniesienie stolicy państwa z Gniezna do Krakowa spowodowało rezygnację Piastów z realizacji polityki, której sukces mógł dać ich państwu „stanowisko naprawdę mocarstwowe”, na rzecz polityki przetrwania między trzema silnymi sąsiadami. W konsekwencji nastąpił trzystuletni okres terytorialnej stagnacji na wschodzie i południowym wschodzie oraz terytorialnych strat na zachodzie i północy, co – jak pisał Balzer – stanowiło „najlepszy dowód, jak wielkie, nieprzewyciężone trudności przeciwstawiała sprawa terytorialnego rozprzestrzenienia się kosztem tych trzech organizmów państwowych, pomiędzy które klinem wbijała się «nowa» Polska z ośrodkiem w Krakowie¹⁸”.

Na możliwość rozbudowy terytorium „poza stare swoje granice” „nowa” Polska ze stolicą w Krakowie czekać musiała do czasów Kazimierza Wielkiego (1333–1370) „i współczesnego mu rozkładu państwowości ruskiej¹⁹”. Wówczas nastąpiło „nabycie Rusi halicko-włodzimierskiej; przyszedł wnet potem, przez powołanie Jagielly, olbrzymi nabytek litewsko-ruskich dziedzin [1385 – K.B.]²⁰”. Wtedy też „zapoczątkowany został nowy proces rozprzestrzeniania się państwowości polskiej, kierunkowo wprost przeciwny i odwrotny od tego, jaki się ujawnił za czasów Chrobrego czy Mieszka II²¹”.

W artykule *Stolice Polski 963–1138* Oswald Balzer przedstawił propozycję spojrzenia na okres panowania Piastów nie w ujęciu dynastycznym, lecz z perspektywy kształtowania się organizacji państwowej. Przeprowadził dowód twierdzenia, że w czasach Piastów należy rozróżnić państwo z ośrodkiem w Gnieźnie i państwo z ośrodkiem w Krakowie. To ostatnie wprost nazwał „nową Polską”, gdyż wraz

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże. Tj. Księstwa Halicko-Włodzimierskiego, które przestało istnieć po tragicznej śmierci – został otruty przez bojarów halickich – księcia Jerzego II Bolesława, zm. 1340; zob. H. Paszkiewicz, *Bolesław (†1340)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 270–271.

²⁰ O. Balzer, *Stolice Polski...*, s. 74. Po 1340 r. Kazimierz Wielki podjął działania na rzecz włączenia do Korony Królestwa Polskiego ziem Księstwa Halickiego, natomiast Wołyń objął jeden z młodszych synów wielkiego księcia litewskiego Olgierda – Lubart; zob. S.M. Kuczyński, *Lubart Dymitr*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972, s. 576–577.

²¹ O. Balzer, *Stolice Polski...*, s. 74.

z przeniesieniem siedziby władcy do Krakowa: „Załamano się ostro i nagle, linia dziejów Polski”. Piastowie zasiadający w Gnieźnie budowali bowiem państwo łączące „jednorodny żywioł etniczny”, zdecydowanie skierowane ku zachodowi, posiadające potencjał, by właśnie opierając się na zachodnich zdobyczach, zyskać „stanowisko naprawdę mocarstwowe”. Po przeniesieniu stolicy do Krakowa Piastowie stanęli w zasadzie wobec konieczności budowy państwa od nowa i to w bardzo trudnych warunkach geopolitycznych. To „nowe” państwo przez kolejnych trzysta lat (1038–1340) walczyło o przetrwanie, tracąc na zachodzie ziemie państwa gnieźnieńskiego. A gdy „nowe”-krakowskie państwo Piastów w połowie XIV w. stało się zdolne do ekspansji, była ona ukierunkowana na wschód i „zadanie ekspansji polskiej było bez porównania trudniejsze, aniżeli dawniej, bo żywioł etniczny skupiony w krajach wschodnich, choć pokrewny, nie był przecież z polskim jednorodny”²². Balzer pokazał więc, że terytorialna rozbudowa krakowskiego państwa Piastów – gdy się nareszcie rozpoczęła – przyniosła włączenie w jego granice obszarów zamieszkałych przez żywioł etnicznie co prawda bliski, lecz jednak odrębny. Konsekwencją było to, że „trzeba było podjąć olbrzymie, na szereg wieków rozłożone zadanie asymilacji, wyczerpujące siły elementu polskiego, utrudniające pełniejszą jego konsolidację na wewnątrz”²³. Pierwszy etap tejże konsolidacji Balzer omówił na kartach opublikowanego w 1920 r. drugiego tomu syntezy *Królestwo Polskie 1295–1370*, wyjaśniając precyzyjnie „stosunek prawno-państwowy nabytej przez Kazimierza W[ielkiego] Rusi Halickiej do całej reszty podległych temu władcy ziem polskich”²⁴.

W 1916 r. w artykule *Stolice Polski 963–1138* Oswald Balzer zaproponował nową periodyzację pierwszych czterech stuleci dziejów Polski tradycyjnie określanych jako epoka Piastów. W periodyzacji tej przyjął kryterium państwowo-geopolityczne, którego kluczowy wyznacznik stanowiło położenie ośrodka państwa. Tworząc ją, wykorzystał wyniki badań własnych oraz historyków, którzy na przełomie wieków podjęli badania nad terytorialnym kształtem państwa Piastów u progu jego istnienia. W pierwszym rzędzie nowatorskie, naukowo niezwykle ważne rozważania Karola Potkańskiego (1861–1907)²⁵.

Propozycję nowej periodyzacji okresu panowania Piastów Oswald Balzer przedstawił w tym samym 1916 r., w którym drukiem ukazał się opracowany pod kierunkiem innego profesora Uniwersytetu Lwowskiego, wybitnego geografa

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ O. Balzer, *Królestwo Polskie: 1295–1370*, t. 2, Lwów 1919, s. 485; wykład zagadnienia: tamże, s. 485–515.

²⁵ K. Potkański, *Kraków przed Piastami*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny”, seria 2, t. 2 (ogólnego zbioru t. 35), 1898, s. 101–255; tenże, *Granice biskupstwa krakowskiego*, „Rocznik Krakowski” 4, 1900, s. 233–248; tenże, *Przywilej z 1086 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 17, 1903, nr 1, s. 1–28. Wcześniej temat podjął Wojciech Kętrzyński (1838–1918): tenże, *Granice Polski w X w.*, Kraków 1892.

Eugeniusza Romera (1871–1954) *Geograficzno-statystyczny atlas Polski*²⁶. Dzieło niezwykle ważne w aspekcie naukowym, a ze względu na czas publikacji także w aspekcie politycznym²⁷. Zamieszczone w nim zostały opatrzone komentarzami mapy ziem dawnej Rzeczypospolitej, ilustrujące cały wachlarz treści, począwszy od geologii i klimatu poprzez kwestie demograficzne, językowe, narodowościowe, wyznaniowe, po zagadnienia życia społecznego i gospodarczego. Autorem większości map i komentarzy był Eugeniusz Romer, lecz kilka zostało przygotowanych przez zaproszonych specjalistów z poszczególnych dziedzin. Tak było w wypadku mapy i komentarza *Historia*²⁸, które opracował mediewista Władysław Semkowicz.

²⁶ *Geograficzno-statystyczny atlas Polski / Geographisch-statistischer Atlas von Polen / Atlas de la Pologne (Géographie et Statistique)*, red. i oprac. E. Romer i in., Warszawa–Kraków 1916. Na zamieszczonych w *Atlasie* mapach dotyczących kwestii demograficznych, społecznych, gospodarczych i innych zilustrowany został stan do 1914 r. Zamieszczono w nim 32 tablice, na niektórych znajduje się kilka map, opatrzone komentarzami. Wszystkie teksty, łącznie z legendami map, są po polsku, niemiecku i francusku. Drugie wydanie *Atlasu* ukazało się w 1921 r. (Lwów–Warszawa). Zostało uzupełnione o dwie tablice ilustrujące stan na 1920 r., np. *Administracja (1920)*. Opisy są w jęz. polskim, a legendy map po polsku, francusku i angielsku.

²⁷ *Geograficzno-statystyczny atlas Polski* natychmiast po ukazaniu się został uznany przez władze Niemiec za publikację niebezpieczną. W *Przedmowie do drugiego wydania*, które ukazało się w 1921 r., Eugeniusz Romer pisał: „Idąc wzorem Staszica, przeznaczyłem *Atlas Polski* tym wszystkim, «którzy ten kraj chcą oswobodzić, i tym którzy chcą nim rządzić». Nie podzielali wszakże mej opinii ci, którzy wówczas Polską władali i głosili uroczyście, że Polskę do niepodległego bytu państwowego powołują [tzw. Akt 5 listopada 1916 r. wydany przez Niemcy i Austro-Węgry – K.B.]. Z chwilą, gdy się pojawił drugi zeszyt *Atlasu Polski*, uległ tenże konfiskacie przez cenzurę niemiecką, autor i księgarnia komisowa odpowiadała kilkakrotnie przed sądem za usiłowanie wysyłki tego dzieła poza kordon państw centralnych, a kordon był tak skuteczny, że o ile mi wiadomo tylko dwa kompletne egzemplarze *Atlasu* przekroczyły go przed listopadem 1918 roku: jeden dotarł do Biblioteki Królewskiej w Sztokholmie, a drugi do Hagi”. Romer zaznaczył jednocześnie, że: „Pierwsze wydanie *Atlasu Polski* [...] przed końcem 1918 roku nawet do Warszawy i Poznania przedostawało się tylko kontrabandą”, tenże, *Przedmowa do drugiego wydania*, w: *Geograficzno-statystyczny atlas Polski...* wyd. 2 (1921), s. nlb. Po klęsce państw centralnych: „Instytucja amerykańskiego rządu, przygotowująca materiały i studia na Konferencję Pokojową w Paryżu [18 I 1919–21 I 1920 – K.B.], tzw. «Inquiry», otrzymała pierwszy egzemplarz *Atlasu Polski* dopiero z końcem roku 1918, a w uznaniu pożytku tego dzieła dla poznania i oceny sprawy polskiej poleciła wykonać fotograficzne powielenie go w naturalnej wielkości, a poszczególne egzemplarze ręcznie barwione odesłała do amerykańskiego Ministerium Wojny, Spraw Zagranicznych i do wszystkich departamentów Misji Amerykańskiej na Konferencję Pokojową w Paryżu”, tamże. Sam Eugeniusz Romer, jako przewodniczący komisji dla Galicji w Biurze Prac Kongresowych (Bureau des travaux préparatoires de la délégation polonaise au Congrès de la paix) wykorzystał dane zawarte w *Atlasie*, przygotowując uzasadnienie stanowiska polskiej delegacji na konferencji pokojowej w Paryżu; S. Kutrzeba, *Kongres, traktat i Polska*, Warszawa–Lublin–Łódź [1919], s. 53; A.J. Leinwald, *Walka dyplomatyczna Polski o Galicję Wschodnią 1918–1923*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2011, nr 46, s. 91.

²⁸ W. Semkowicz, *Historia / Geschichte / Histoire*, w: *Geograficzno-statystyczny atlas Polski...* (1916), tabl. V i tekst.

Angażując się w projekt *Geograficzno-statystycznego atlasu Polski*, Władysław Semkowicz był już cenionym badaczem – stopień doktora uzyskał w 1902 r. na Uniwersytecie we Lwowie na podstawie dysertacji napisanej pod kierunkiem Oswalda Balzera²⁹. Jak się jednak wydaje, właśnie współpraca z Romerem, jego intelektualny rozmach, zainspirowały Semkowicza do bliższego zainteresowania się zagadnieniem terytorialnego kształtu państwa pierwszych Piastów w szerzej niż to dotychczas czyniono perspektywie. Efekty zaprezentował w 1925 r. w opublikowanym na łamach „Kwartalnika Historycznego” artykule *Geograficzne podstawy Polski Chrobrego*³⁰.

Na kartach tegoż artykułu Semkowicz zaproponował spojrzenie na państwo pierwszych Piastów jako na spójną całość geograficzną, gdzie: „Geograficzna całość musi mieć przeto nie tyle wyraźne granice, ile wybitne i korzystne geograficzne położenie, jakoteż musi być naturalnie spójną”³¹ oraz etniczno-językową. Pisał: „Rzuciwszy okiem geografa na [...] zakreślone granicami naturalnymi terytorium Polski Chrobrego około r. 1000, terytorium odziedziczone w głównej mierze po ojcu Mieszku, właściwym niewątpliwie budowniczym państwa [...] zauważyć musimy przede wszystkim fakt, że terytorium to stanowi wybitną i zamkniętą jednostkę fizjograficzną, która obejmuje niemal zupełnie dorzecza dwóch rzek bałtyckich, Odry i Wisły, a granice Polski Chrobrego pokrywają się niemal dokładnie z zewnętrznymi wododziałami obu tych strumieni”³².

A o kwestii językowo-etnicznej: „Oto wspomniany obszar jest równocześnie w całej swej rozciągłości terytorium zasiedlenia szczepu lechickiego, tj. tej grupy zachodniosłowiańskiej, którą lingwiści uznają za zwartą jednostkę etniczno-językową, zaliczając do niej oprócz właściwych plemion polskich (Polan, Mazowszan, Kujawian, Wiślan, Ślęzan) także Pomorzan. Jest to spostrzeżenie ważne, gdyż zwraca uwagę na fakt, że Polska Chrobrego była tworem [...] etnograficznym, obejmując w granicach jednolitego państwa cały szczep lechicki, tj. grupę polsko-pomorską [...]. Zrąb jednak państwa był czysto lechicki i to stanowi zasadniczą cechę etniczną Polski Bolesławowej”³³. Semkowicz zaznaczył przy tym, że włączanie

²⁹ W. Bieńkowski, *Semkowicz Władysław Aleksander*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 36, Warszawa–Kraków 1995–1996, s. 235.

³⁰ W. Semkowicz, *Geograficzne podstawy Polski Chrobrego*, „Kwartalnik Historyczny” 39, 1925, nr 2, s. 258–314.

³¹ E. Romer, *Ziemia. Geografia fizyczna ziem polskich*, w: M. Konopnicka, E. Romer, J. Karłowicz, A. Jabłonowski, F. Koneczny, A. Winiarz, A. Sokołowski, *Polska. Obrazy i opisy*, t. 1, Lwów 1906, s. 66.

³² W. Semkowicz, *Geograficzne podstawy...*, s. 261–262; zarys przebiegu naturalnych granic państwa Piastów zob. tamże, s. 259–261. Semkowicz uznając, iż państwo Piastów w pełni uformowane zostało do końca panowania Mieszka I (ok. 960–992), przyjął pogląd profesora Uniwersytetu Lwowskiego Stanisława Zakrzewskiego; zob. S. Zakrzewski, *Mieszko I jako budowniczy państwa polskiego*, Warszawa [ok. 1921].

³³ W. Semkowicz, *Geograficzne podstawy...*, s. 263.

przez Chrobrego „na peryferii państwa niektórych plemion obcoshczepowych tłumaczy się względami natury geograficzno-politycznej”³⁴. Podporządkowując je swej władzy, Chrobry tworzył obszary obronne chroniące wnętrze państwa.

Tak oto w artykule *Geograficzne podstawy Polski Chrobrego* Władysław Semkowicz zaprezentował koncepcję Polski pierwszych Piastów jako państwa stanowiącego spójną całość w aspekcie geograficznym – „zamknięta jednostka fizjograficzna” „dwóch rzek bałtyckich” oraz etniczno-językowym – państwo jednoczące plemiona lechickie. To ostatnie twierdzenie oparł na wynikach badań wybitnego językoznawcy-dialektologa, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego Kazimierza Nitscha (1874–1958). Był on autorem mapy i komentarza *Języki zamieszczonych w Geograficzno-statystycznym atlasie Polski*³⁵ i w komentarzu wyjaśniał: „Pod względem językowym [...] zachodni Słowianie dzielą się na trzy pary: 1) czesko-słowacką, 2) łużycką górną i dolną, 3) lechicką, tj. pomorską i kontynentalną. [...] Historycznie biorąc język polski powstał z lechickich dialektów kontynentalnych (z których pierwotnie tylko jeden – dzisiejszy wielkopolski – zwał się polskim, inne były: śląski, wiślański, mazowiecki) i najbardziej wschodniego z pomorskich: kaszubskiego”³⁶.

W 1925 r. Władysław Semkowicz wprowadził do polskiej nauki historycznej nowe spojrzenie na państwo pierwszych Piastów jako na spójną całość geograficzną – „fizjograficzną” oraz językowo-etniczną. Twierdzenia te sformułował, wykorzystując narzędzia nauki historycznej³⁷, archeologii, językoznawstwa, a przede wszystkim geografii. Czyniąc to, wprowadził nowy standard metodologiczny do polskich badań nad państwem pierwszych Piastów. Stał się on podstawą sformułowanej kilka lat później – i tak nazwanej – koncepcji Polski piastowskiej.

Jej autorem był Zygmunt Wojciechowski, absolwent Uniwersytetu Lwowskiego – uczeń Oswalda Balzera, od 1925 r. związany z Poznaniem – siedzibą instytucji naukowych, dla których priorytetem były badania nad początkami państwa polskiego. Zostały one powołane po odzyskaniu przez Polskę niepodległości 11 listopada 1918 r. i zwycięstwie powstania wielkopolskiego (27 XII 1918–16 II 1919),

³⁴ Tamże.

³⁵ K. Nitsch, *Języki*, w: *Geograficzno-statystyczny atlas Polski...* (1916); Tablica IX i tekst, w: tamże, wyd. 2 (1921), s. 10, tabl. X.

³⁶ Tamże, s. 10. Swą systematykę Nitsch zaprezentował w 1915 i ponownie w 1923 r.; zob. tenże, *Dialekty języka polskiego*, w: T. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków 1923 (wyd. 1: 1915), s. 409–520.

³⁷ Semkowicz wykorzystał w swym artykule np. badania onomastyczne, które do polskiej nauki historycznej w pełni wprowadził profesor Uniwersytetu Lwowskiego (od 1883 r.), do 1875 r. związany z Krakowem – Tadeusz Wojciechowski (1838–1919) opublikowaną w 1873 r. pracą *Chrobacja. Rozbiór starożytności słowiańskich*. Historyk badał nazwy miejscowe „na północnej stronie Karpat, od górnej Odry aż po Pilicę, Wisłę, Bug, do źródeł Dniestru i Sanu”, a ich krytyczny rozbiór przeprowadził, stosując pionierską metodę, którą sam nazwał odwróconą, tj. metodę regresywną; T. Wojciechowski, *Chrobacja. Rozbiór starożytności słowiańskich*, t. 1, Kraków 1873.

a więc kiedy Wielkopolska znalazła się w granicach odrodzonej Rzeczypospolitej. Dzięki tym sukcesom już wiosną 1919 r. w Poznaniu utworzony został uniwersytet. W pierwszym roku swej działalności nosił nazwę Wszechnica Piastowska, a od 1920 r. – Uniwersytet Poznański³⁸. Będący załącznikiem Wszechnicy Wydział Filozoficzny, na którym uprawiane były nauki włączone w dobie II Rzeczypospolitej do metodologicznego standardu badań nad państwem pierwszych Piastów, od początku tworzyli ich znamienici reprezentanci. Wystarczy wspomnieć, że w inauguracyjnym 1919 r. wśród członków Rady Naukowej Wydziału Filozoficznego znaleźli się Józef Kostrzewski (1885–1969) – archeolog, w przyszłości twórca poznańskiej szkoły archeologicznej, Tadeusz Lehr-Spławiński (1891–1965) – sławista i językoznawca, Stanisław Pawłowski (1882–1940) – geograf³⁹. Naukę historyczną reprezentował mediewista Kazimierz Tymieniecki (1887–1966)⁴⁰.

Trzy lata po zainaugurowaniu działalności Wszechnicy Piastowskiej–Uniwersytetu Poznańskiego, w 1921 r. w stolicy Wielkopolski powołana została instytucja, która definitywnie przekształciła Poznań w główny ośrodek badań nad początkami państwa polskiego – Instytut Zachodniosłowiański. Powstał on „w oparciu o katedry językoznawstwa indoeuropejskiego (prof. Mikołaj Rudnicki), filologii słowiańskiej (prof. T. Lehr-Spławiński), językoznawstwa polskiego (prof. Edward Klich) i historii średniowiecznej (prof. Kazimierz Tymieniecki)”⁴¹.

Zygmunt Wojciechowski, przybywszy do stolicy Wielkopolski w 1925 r., objął stanowisko profesora na Uniwersytecie Poznańskim⁴² i zaangażował się w prace Instytutu Zachodniosłowiańskiego⁴³. Na początku lat 30. opracował koncepcję Polski piastowskiej⁴⁴. Jej założenia przedstawił w 1931 r. w artykule *Dwie tradycje*, opublikowanym na łamach wydawanego przez Instytut Zachodniosłowiański rocznika „Slavia Occidentalis”⁴⁵. W jego pierwszych akapitach wskazał na konieczność

³⁸ G. Labuda, *Uniwersytet Poznański w latach 1919–1969*, Poznań 1969, s. 7; J. Topolski, *Nauka, w: Dzieje Poznania w latach 1793–1945*, red. J. Topolski, L. Trzeciakowski, t. 2, cz. 2: 1918–1945, Warszawa–Poznań 1998, s. 1168.

³⁹ Stanisław Pawłowski do 1919 r. związany był z Uniwersytetem Lwowskim i należał do szkoły Eugeniusza Romera; S.M. Brzozowski, *Romer Eugeniusz Mikołaj*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław–Warszawa–Kraków 1980, s. 641.

⁴⁰ G. Labuda, dz. cyt., s. 7; J. Topolski, dz. cyt., s. 1167–1168.

⁴¹ T. Lehr-Spławiński, *Zarys dziejów słowianoznawstwa polskiego*, Kraków 1948, s. 27.

⁴² A.F. Grabski, *Zygmunt Wojciechowski i historia macierzystych ziem Polski*, w: tenże, *Perspektywy przeszłości. Studia i szkice historiograficzne*, Lublin 1983, s. 455–456.

⁴³ Szerzej na temat środowiska zob. Z. Mazur, *Antenaci. O politycznym rodowodzie Instytutu Zachodniego*, Poznań 2002.

⁴⁴ Refleksjami, które z czasem stały się założeniami koncepcji Polski piastowskiej Wojciechowski podzielił się, wygłaszając 4 V 1924 r. „na plenarnym posiedzeniu Młodzieży Wszepolskiej we Lwowie znamienny w swej wymowie odczyt zatytułowany *Przesunięcie historyczne Polski z Zachodu na Wschód*”; A.F. Grabski, *Zygmunt Wojciechowski...*, s. 459. Tekst wystąpienia został opublikowany w „Słowie Polskim”; tamże, s. 450, przyp. 35.

⁴⁵ Z. Wojciechowski, *Dwie tradycje*, „Slavia Occidentalis” 10, 1931, s. 1–12.

dokonania rewizji tradycyjnego spojrzenia na epokę Piastów: „Żyjemy w okresie ścierania się nauki z legendą i tradycją. [...] Rozwijająca się dyskusja i polemika toczy się wyraźnie na dwu odcinkach. Jednym jest obrona legendy i tradycji jako dobra samego w sobie, drugim – naukowe odpiernanie zarzutów stawianych pogładowi tradycyjnemu. Nauka, nie kwestionując bynajmniej wychowawczych i moralnych walorów tradycji nie może jednak z tych przyczyn cofać się przed rewizją naukową”⁴⁶. Tu zaś „wysunąć można potrzebę rewizji tradycyjnego ujęcia osób Mieszka I i Chrobrego z jednej strony, a Łokietka i Kazimierza Wielkiego z drugiej”⁴⁷. Zwrócił przy tym uwagę, podobnie jak w 1925 r. Władysław Semkowicz, że pierwszy krok na drodze do rewizji oceny znaczenia Mieszka I w dziejach Polski uczynił już Stanisław Zakrzewski (1873–1936). W wydanej prawdopodobnie w 1921 r. pracy *Mieszko I jako budowniczy państwa polskiego*⁴⁸ właśnie tego władcę uznał za rzeczywistego twórcę państwa⁴⁹. Sam Wojciechowski poszedł jednak znacznie dalej. Zainspirowany rozważaniami swego mistrza Oswalda Balzera, zaprezentowanymi przezeń w 1916 r. w artykule *Stolice Polski 963–1138*⁵⁰, stwierdził: „Czasy Mieszka I to przede wszystkim historia Pomorza. Uwerturą pomorską rozpoczynają się dzieje Polski, na gruncie sprawy pomorskiej wyrasta chrzest Polski, co więcej, są nawet ślady, że w końcowych czasach Mieszka na Pomorze, w okolice Szczecina, przesunął się ośrodek polityczny Polski”⁵¹. Wojciechowski stanął więc na stanowisku, że Pomorze stanowiło najważniejszy obszar polityki Mieszka I w dobie budowy państwa. Pisał wprost – uprzednio przybliżywszy stanowiska historyków w kwestii zasięgu państwa Mieszka na południu i południowym wschodzie – „Jeżeli jednak państwo Mieszka obejmowało Sandomierskie i Ruś Czerwoną, to w każdym razie nie wiązało swoich celów politycznych z tymi stronami, w tym sposobie, w jakim wiązało je z Pomorzem”⁵².

W 1931 r. przedstawił zasadniczą tezę swej koncepcji Polski piastowskiej, że w dobie budowy państwa przez Mieszka I głównym celem tego władcy było zdobycie Pomorza. Słowem u zarania państwo Piastów ciążyło ku północnemu zachodowi. W tezie tej wyraźny jest wpływ myśli Oswalda Balzera, że „naturalnym, z góry wskazanym terenem rozprzestrzenienia pierwotnej Polski była Słowiańszczyzna

⁴⁶ Tamże, s. 1.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ S. Zakrzewski, dz. cyt.

⁴⁹ Z. Wojciechowski, *Dwie tradycje...*, s. 2.

⁵⁰ Zob. O. Balzer, *Stolice Polski...*, s. 74.

⁵¹ Z. Wojciechowski, *Dwie tradycje...*, s. 5; analiza regestu dokumentu *Dagome iudex*: tamże, s. 5–7. Dokument *Dagome iudex* został wystawiony prawdopodobnie w Gnieźnie na krótko przed śmiercią Mieszka I, tj. ok. 990–992. Obecnie znany jest regest tego dokumentu; szerzej zob. B. Kürbis, „*Dagome iudex*” – studium krytyczne, w: *Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia*, t. 1: *Organizacja polityczna*, red. K. Tymieniecki, Poznań 1962, s. 363–424; P. Urbańczyk, *Mieszko Pierwszy Tajemniczy*, Toruń 2012, s. 369–386.

⁵² Z. Wojciechowski, *Dwie tradycje...*, s. 5.

północno-zachodnia; opanowanie tych krajów było istotnym, najważniejszym zadaniem politycznym w zaraniu dziejów⁵³.

W całości koncepcję Polski piastowskiej Zygmunt Wojciechowski zaprezentował w 1933 r. w wygłoszonym w Instytucie Bałtyckim w Gdyni⁵⁴ wykładzie *Rozwój terytorialny Prus w stosunku do ziem macierzystych Polski*⁵⁵ oraz w odczycie *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej. O roli poszczególnych dzielnic w budowaniu Państwa Polskiego*⁵⁶, który wygłosił 15 grudnia 1933 r. na posiedzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku, a następnie 19 lutego 1934 r. na posiedzeniu Towarzystwa Naukowego w Toruniu⁵⁷. W 1939 r. opublikował obszerne dzieło *Polska nad Wisłą i Odrą w X w.*⁵⁸

W koncepcji Polski piastowskiej Wojciechowski w pełni wykorzystał nowe stanowiska badawcze, a więc myśl Oswalda Balzera i Władysława Semkowicza, językoznawcy Kazimierza Nitscha, geografa Eugeniusza Romera, ale także archeologa Józefa Kostrzewskiego. Za Balzerem uznał, że na dynamikę dziejów Polski Piastów decydujący wpływ miało przeniesienie w 1038 r. jej politycznego ośrodka z Gniezna do Krakowa, za Semkowiczem i Nitschem jako cechy dystynktywne państwa pierwszych Piastów wskazał lechickie oblicze etniczno-językowe, a za Semkowiczem i Romerem – naturalną spójność terytorium obejmującego baseny dwóch bałtyckich rzek Odry i Wisły. Natomiast za Kostrzewskim⁵⁹ przyjął, że państwo Piastów było formą endogenną – wykształconą w toku procesu dziejowego Słowian polskich/lechickich. Wprowadził też właściwy dla proponowanej przez siebie koncepcji aparat pojęciowy – terminy „ziemie macierzyste Polski”, „pierwotne ziemie etniczne Polski” i właśnie „Polska piastowska”.

Pierwsze z wymienionych pojęć zastosował w 1933 r. w tekście *Rozwój terytorialny Prus w stosunku do ziem macierzystych Polski*, które – jak pisał – można

⁵³ O. Balzer, *Stolice Polski...*, s. 70.

⁵⁴ F. Bujak [rec.], *Wojciechowski Zygmunt „Rozwój terytorialny Prus w stosunku do ziem macierzystych Polski”*, Toruń 1933, str. 48, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 4, 1935, s. 480.

⁵⁵ Z. Wojciechowski, *Rozwój terytorialny Prus w stosunku do ziem macierzystych Polski*, Toruń 1933.

⁵⁶ Tenże, *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej. O roli poszczególnych dzielnic w budowaniu Państwa Polskiego*, Gdańsk 1934; ponowna publikacja: „Rocznik Gdański” 7–8, 1933–1934 [1935].

⁵⁷ Tamże, s. 3, przyp. 1.

⁵⁸ Z. Wojciechowski, *Polska nad Wisłą i Odrą w X w. Studium nad genezą państwa Piastów i jego cywilizacji*, Katowice 1939. „Praca ta – jak pisze Andrzej Feliks Grabski – została w końcu sierpnia 1939 r. skonfiskowana na terenie Rzeszy, co nie przeszkadzało jej przetłumaczeniu – bez zgody autora – i wydaniu drukiem w języku niemieckim przez tajną placówkę wydawniczą Geheimes Preussisches Staatsarchiv Berlin – Dahlem dla celów urzędowych (podobnie zresztą dokonano przekładów innych prac autora)”; A.F. Grabski, *Zygmunt Wojciechowski...*, s. 463–464.

⁵⁹ Józef Kostrzewski był autorem tzw. koncepcji autochtonicznej. Jej całościowy wykład opublikował już po zakończeniu II wojny światowej zob. tenże, *Kultura prapolska*, Poznań 1947 (wyd. 2: 1949).

by też zastąpić określeniem „pierwotne ziemie etniczne Polski”⁶⁰. Były to obszary zamieszkałe przez Słowian należących do polskiej grupy językowej. Przyjąwszy kryterium językowe, Wojciechowski uznał za konieczne zaznaczyć, że: „Z naukowego punktu widzenia można [...] zakwestionować celowość dyskusji nad tym, w jakiej mierze należy używać określenia «polski» dla pierwotnych ugrupowań etnicznych na obszarze z jednej strony wielkopolsko-śląsko-małopolskim i mazowieckim, z drugiej zaś pomorskim”⁶¹. Wątpliwość tę rozstrzygnął, uznając, że w badaniach językoznawczych: „Stwierdzić trzeba stopień wzajemnych pokrewieństw językowych i odchylen” ale „główny nacisk położyć [należy – K.B.] na późniejsze polityczne dzieje tych terytoriów”⁶². Jednocześnie podkreślił, że polityczne dzieje ziem zamieszkałych przez Słowian polskich tworzyli Piastowie i: „Prawa, które dynastia piastowska pozyskała w stosunku do ziem polskich, były niewątpliwie obręczą żelazną, narzuconą szeregowi szczepów, które na tej drodze przekształciły się w państwo i naród”⁶³. Uznanie państwowotwórczej i narodotwórczej roli dynastii Piastów powoduje, że – jak pisał Wojciechowski: „przed naszymi oczyma poczyna się wyłaniać pojęcie nie tylko ziem macierzystych Polski, ale i Polski piastowskiej”⁶⁴. Bliskość pojęć „ziemie macierzyste Polski” i „pierwotne ziemie etniczne Polski” Wojciechowski zilustrował mapką *Terytoria Słowian polskich w X w.* Jej tytuł opatrzył komentarzem: „Terytoria te w roku 1000 mieściły się w granicach Państwa Polskiego”⁶⁵.

Konceptualny fundament przedstawionej przez Wojciechowskiego w 1933 r. refleksji nad kluczowymi czynnikami rozwoju państwa polskiego stanowiło założenie, że w kształcie nadanym mu przez pierwszych Piastów było ono „nade wszystko całością geograficzną”, wypełniającą obszar dorzeczy Odry i Wisły oraz „jednostką etniczną”, bo „jeżeli zasięgiem tym [państwa Piastów – K.B.] objęte zostały te właśnie ziemie, a nie inne, to przyczyna tego faktu leży w pokrewieństwie etnicznym zaznaczającym się pomiędzy tymi ziemiami”⁶⁶. Omawiając uwarunkowania ukształtowania się tego państwa, Wojciechowski rozwinął tezy Oswalda Balzera, który podkreślał, że naturalnym jego ośrodkiem była ziemia Polan – przyszła Wielkopolska, więc polityka prowadzona z Gniezna mogła zapewnić Polsce „stanowisko naprawdę mocarstwowe”⁶⁷. Kluczem do jego osiągnięcia było podporządkowanie Piastom słowiańskich ziem nad Odrą i Wisłą⁶⁸.

⁶⁰ Z. Wojciechowski, *Rozwój terytorialny Prus...*, s. 8.

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże, s. 15.

⁶⁴ Tamże, s. 14.

⁶⁵ Tamże, s. 12; mapka za: W. Semkowicz, C. Nanke, *Szkolny atlas historyczny, cz. 2: Dzieje średniowieczne i nowożytne. Mapki do dziejów Polski*, Lwów–Warszawa 1932, mapa nr 2.

⁶⁶ Z. Wojciechowski, *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej...*, s. 20, kontynuacja przyp. 27.

⁶⁷ O. Balzer, *Stolice Polski...*, s. 70.

⁶⁸ Tamże.

Tym bardziej że ziemia Wiślan, przyszła Małopolska, była obszarem przyłączonym do ziemi Polan, przyszłej Wielkopolski, stanowiącej naturalny jego ośrodek. Myśl tę Wojciechowski rozwinął w swej koncepcji Polski piastowskiej, stwierdzając: „Polską była zrazu tylko Wielkopolska, jeżeli zaś później Polską jest też Śląsk, Małopolska, Mazowsze i Pomorze to z tej przyczyny, że ziemie te zostały objęte zasięgiem działania politycznego dynastii [Piastów – K.B.]”⁶⁹.

Tak oto przedstawiona przez Zygmunta Wojciechowskiego w 1933 r. koncepcja Polski piastowskiej opierała się na założeniu, że „macierzyste” (etniczne) ziemie Polski u progu jej historycznej drogi połączone zostały przez polańskich Piastów we wspólnym państwie, które zyskało kształt etniczno-geograficzny zapewniający optymalne warunki rozwoju w aspekcie budowy wewnętrznych struktur organizacyjnych, kształtowania wspólnoty narodowej, zapewnienia silnej i stabilnej pozycji międzynarodowej. Państwo to uzyskało pełną formę u schyłku panowania Mieszka I (zm. 992) i wówczas obszar „ziem macierzystych Polski” stał się tożsamy z obszarem państwa Piastów. Jego zasięg terytorialny Wojciechowski odtworzył na podstawie tzw. dokumentu *Dagome iudex*⁷⁰, by uznać, że u progu lat 90. X w. „całe Pomorze, położone pomiędzy dolną Odrą i dolną Wisłą należało [...] do państwa polskiego”⁷¹. W ostatnich latach swych rządów Mieszko I opanował także „Śląsk, tj. resztę biegu Odry. Stało się to najprawdopodobniej w roku 990”⁷². Ponadto, jak czytamy: „trzeba przypuścić, że i zajęcie Małopolski, tj. reszty środkowego i górnego biegu Wisły, dokonało się w tym samym czasie”⁷³. Mazowsze zostało podporządkowane władzy Piastów w pierwszym etapie budowy państwa polskiego, tj. przed wstąpieniem na tron Mieszka I. Etap pierwszy „polega na tym, że dynastia plemienia Polan podbija ziemie sąsiednie. Innymi słowy ekspansja dynastii i szczepu dokonuje się zrazu na przedpolu ziemi Polan. Takim przedpołem było zaś ku wschodowi Mazowsze, ku północy zaś Pomorze”⁷⁴.

Na Pomorzu Zachodnim Mieszko I skutecznie umocnił władzę Piastów po 967 r.⁷⁵, a „w utworzonej przez tego księcia całości polityczno-geograficznej dawniejsza rola Pomorza uległa zmianie. Z przedpola Wielkopolski, z najbliższego terenu jej ekspansji stało się Pomorze jak gdyby kluczem geograficznym, gwarantującym nową całość geograficzno-polityczną. Na Pomorzu bowiem znajdowały się ujścia tych dwu rzek, dokoła których rozsiadło się ówczesne państwo polskie”⁷⁶.

⁶⁹ Z. Wojciechowski, *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej...*, s. 20, kontynuacja przyp. 27.

⁷⁰ Zob. tamże, s. 3, przyp. 1.

⁷¹ Z. Wojciechowski, *Rozwój terytorialny Prus...*, s. 11.

⁷² Tenże, *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej...*, s. 6.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ Tamże, s. 4.

⁷⁵ W 967 r. Mieszko I (ze wsparciem Czechów) rozgromił Wolinian i Wioletów [tamże] czy też Wolinian, dowodzonych przez Wichmana, saskiego banitę, a przy tym ciotecznego brata cesarza Ottona I; P. Urbańczyk, dz. cyt., s. 321.

⁷⁶ Z. Wojciechowski, *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej...*, s. 7.

W 1933 r. Wojciechowski przyjął więc, że w 990, a „co najpóźniej od roku 1000 ziemie, które określamy jako ziemie macierzyste Polski, były już w granicach państwa polskiego”⁷⁷ – był to moment pełnego terytorialnego ukształtowania Polski piastowskiej. Dwa lata później, w 1935 r., opublikował artykuł *Mieszko I i powstanie państwa polskiego*, który w całości poświęcił objaśnieniu kwestii terytorialnego zasięgu Polski piastowskiej⁷⁸. W tym artykule przyjął, że Mieszko I objął w 963 r. panowanie nad państwem niemal już ukształtowanym⁷⁹.

W koncepcji Polski piastowskiej Zygmunta Wojciechowskiego władztwo pierwszych Piastów było spójnym geograficznie i etnicznie państwem odrzańsko-wiślańskim. Takim było państwo Mieszka I, którego granice – jak wskazał Władysław Semkowicz – zabezpieczył systemem „marchii” Bolesław Chrobry. Jedną z nich była marchia południowo-wschodnia (przemysko-czerwieńska), którą tworzyły Grody Czerwieńskie i ziemie wokół Przemyśla. Po zawirowaniach wieku XI granice Polski piastowskiej przywrócił Bolesław Krzywousty, choć bez obszarów dawnej marchii przemysko-czerwieńskiej. Po jego śmierci „rozkład [państwa na dzielnice – K.B.] uniemożliwił utrzymanie Polski piastowskiej w tych granicach, które wykreślił najpierw Mieszko I, a później Bolesław Krzywousty”⁸⁰. Wojciechowski podkreślił: „Wyraźną [...] jest geneza tej jedności geograficzno-politycznej nadodrzańsko-nadwiślańskiej. Punktem wyjścia było państwo Polan nadwarciańskich”⁸¹.

Rozkład państwa Piastów na dzielnice, gdy grodem stołecznym był już Kraków – dawny ośrodek Wiślan, spowodował więc, że rządzący tym grodem Piastowie rozpoczęli ekspansję w kierunku, w którym prowadziło ją dawne państwo Wiślan i zgodnym „z całą późniejszą linią polityczną Małopolski, która przed oczyma miała nade wszystko program wschodni”⁸². Realizacja „programu ruskiego” spowodowała rozerwanie geograficzno-politycznej spójności Polski piastowskiej. Wojciechowski pisał: „Polityka ruska dzielnicy małopolskiej, wychodząca poza Przemyśl, tj. poza San, wkraczała równocześnie w inny system geograficzny, niż ten, na którego podstawach zbudowana była Polska piastowska. Ten nowy system geograficzny, grupujący się dokoła Dniestru, prowadzić musiał w dalszym ściągu twórców tej ekspansji ku Morzu Czarnemu”⁸³. Zanim jednak została ona podjęta konieczne było zjednoczenie państwa.

⁷⁷ Tenże, *Rozwój terytorialny Prus...*, s. 11–12.

⁷⁸ Tenże, *Mieszko I i powstanie państwa polskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1935, nr 4(108), s. 85–165.

⁷⁹ Tamże, s. 88. Wojciechowski przyjął stanowisko Romana Grodeckiego; zob. R. Grodecki, *Dzieje Polski do r. 1194*, w: R. Grodecki, S. Zachorowski, J. Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. 1, Kraków 2011 (wyd. 1: 1926), s. 61–63.

⁸⁰ Z. Wojciechowski, *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej...*, s. 11.

⁸¹ Tenże, *Dwa ośrodki państwowotwórcze w Polsce na przestrzeni dziejów i ich zasięg geograficzny*, „Kwartalnik Historyczny” 1937, nr 1–2, s. 476.

⁸² Tenże, *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej...*, s. 10.

⁸³ Tamże, s. 11.

W pełni efektywne działania na rzecz zjednoczenia państwa podjął na początku XIV w. przedstawiciel kujawskiej linii Piastów Władysław Łokietek, a kontynuował jego syn Kazimierz Wielki.

Zygmunt Wojciechowski, idąc za Oswaldem Balzerem⁸⁴, podkreślił, że: „Odnowienie państwa przez Władysława Łokietka uzyskało mocne podstawy od chwili, kiedy Łokietek po upadku rządów głogowskich [Henryk III, książę głogowski, zm. 1309 – K.B.] we Wielkopolsce zajął tę dzielnicę. Podstawę odnowionemu państwu polskiemu dał zatem związek tych dzielnic, który osiągnął był Przemysław II przed wyparciem swym z Małopolski [1291 – K.B.]”⁸⁵. Przemysław II był przedstawicielem wielkopolskiej linii Piastów. W 1295 r., posiadając Wielkopolskę i Pomorze Gdańskie, koronował się w Gnieźnie na króla Polski. Władysław Łokietek koronował się w 1320 r. w Krakowie, posiadając Małopolskę i Wielkopolskę (Pomorze Gdańskie utracił w 1308 r.), czyli „z pięciu rdzennych ziem polskich Polska Łokietka obejmowała tylko dwie; Pomorze, Śląsk i Mazowsze pozostawały poza jej granicami”⁸⁶. Kazimierzowi Wielkiemu „udało się zespolić Mazowsze z Polską przy pomocy węzła lennego”⁸⁷. Wojciechowski zaznaczył jednocześnie: „Wiadomo też, że zagadnienia śląskie czy pomorskie były przedmiotem szczególnej troski obu ostatnich Piastów”⁸⁸, lecz mimo zaangażowania nie zdołali osiągnąć sukcesu – Śląsk przeszedł pod panowanie potężnych królów czeskich (1356), a zagarnięte przez Krzyżaków w 1308 r. Pomorze Gdańskie pozostało przy nich aż do 1466 r.

Władysław Łokietek i Kazimierz Wielki, działając na rzecz realizacji „staropiastowskiego programu” Mieszka I i Bolesława Krzywoustego, poruszali się w innych niż ich przodkowie warunkach. Dlatego: „Próby restytuowania starej tej piastowskiej całości były jednak przeplatane krokami podejmowanymi na południowym wschodzie”⁸⁹, bowiem – jak rzecz skomentował Wojciechowski: „We wieku XIV, w czasach Łokietka i Kazimierza Wielkiego, odezwały się [...] reminiscencje tradycji politycznych pogańskich Wiślan, czy polityki ruskiej Kazimierza Sprawiedliwego czy Leszka Białego”⁹⁰. Zainicjowana przez tych książąt: „Sprawa ruska ciąży na państwie polskim od pierwszych lat rządów Łokietka w zjednoczonym państwie”⁹¹. Nowy rozdział w „polityce ruskiej Polski” rozpoczął się wraz z końcem panowania ostatniego księcia halicko-włodzimierskiego Jerzego II Bolesława (zm. 1340), gdyż „bezpośrednio potem dokonano się zajęcia Rusi Czerwonej przez Kazimierza Wielkiego”⁹². Po tym fakcie: „Zaciera się dawny obraz geograficzno-polityczny

⁸⁴ O. Balzer, *Królestwo Polskie...*, t. 2, s. 129–248.

⁸⁵ Z. Wojciechowski, *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej...*, s. 13.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ Tamże.

⁸⁸ Tamże.

⁸⁹ Tamże, s. 14.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Tamże.

⁹² Tamże.

Polski piastowskiej⁹³. Stwierdziwszy ten fakt, Wojciechowski ze swadą podkreślił: „Stokrotnie mylnym byłoby jednak uważanie Kazimierza Wielkiego za prekursora polityki południowo-wschodniej. Jest bowiem rzeczą niesłychanie znamienne, że mimo niepowodzeń w stosunku do Pomorza Gdańskiego i Śląska, mimo ekspansji na południowym wschodzie, panujący ten zakończył swe rządy mocnym akordem staropiastowskiego programu politycznego⁹⁴ – podjął działania, by jego następcą na polskim tronie został książę z Pomorza Zachodniego.

W 1366 r.⁹⁵ Kazimierz Wielki adoptował księcia słupeckiego Kazimierza IV (Kaźka, zm. 1377), swego wnuka po najstarszej córce Elżbiecie, żonie Bogusława V (Wielkiego), księcia zachodniopomorskiego z rodu Gryfitów. W wyniku adopcji Kazimierz IV (Kaźko) uzyskał „znanie dziedzica koniecznego” i miał objąć tron Polski po śmierci Ludwika Andegaweńskiego, którego praw z powodów politycznych nie można było pominąć.

Zygmunt Wojciechowski wyjaśnił, że nowe decyzje Kazimierza Wielkiego w kwestii następstwa tronu miały umożliwić: „Powrót Polski na Pomorze Zachodnie”. A powrót ten: „z konieczności skierowałby ją spowrotem na Śląsk, tak jak to stało się w roku 990 z Mieszkiem I, w roku zaś 1742 z Fryderykiem Wielkim. Umocnienie się na Pomorzu Zachodnim nieuchronnie byłoby też doprowadziło do rozwiązania sprawy krzyżackiej⁹⁶. Dążeniem do osadzenia na tronie Polski księcia słupeckiego Kazimierz Wielki odnowił „tradycje polityki staropiastowskiej”, przywracając „na pierwszy plan porządku dziennego program pomorski w jego starych granicach terytorialnych od Odry po Wisłę⁹⁷.”

Do realizacji programu pomorskiego Kazimierza Wielkiego nie doszło. Jego testament został unieważniony przez potężnego dziedzica korony polskiej, króla Węgier – Ludwika Andegaweńskiego, któremu „poszli na rękę panowie małopolscy⁹⁸. Wojciechowski tak oto scharakteryzował ich działania: „Panowie małopolscy byli wprawdzie wychowankami szkoły politycznej Kazimierza Wielkiego, ale nie rozumieli jego polityki szczecińskiej. W horyzontach swych politycznych byli w większej mierze spadkobiercami polityki szczepowej Wiślan, czy polityki dzielnicowej książąt małopolskich, niż spadkobiercami starej tradycji politycznej piastowskiej⁹⁹. Ta umarła wraz ze śmiercią ostatniego Piasta na polskim tronie – Kazimierza Wielkiego.

W podsumowaniu Zygmunt Wojciechowski stwierdził: „Można powiedzieć, że na dziejach Polski pomściło się we wieku XIV przeniesienie stolicy państwa

⁹³ Tamże, s. 15.

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ Tamże.

⁹⁶ Tamże, s. 16.

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże.

we wieku XI z Gniezna do Krakowa. Nie było ono groźnym dopóty, dopóki na czele państwa stała dynastia piastowska. Jeżeli były momenty, w których wysuwała ona program ruski na czoło polskich zagadnień politycznych, to jednak wiemy, że ostatecznie brały górę tradycje polityki staropiastowskiej. Gdy jednak dynastii zabrakło, nad polityką państwa zaciążyła polityka kół, które grupując się dokoła dworu krakowskiego i z natury rzeczy wywodząc się z Małopolski, miały przed oczyma przede wszystkim horyzonty małopolskie¹⁰⁰. Co prawda: „Koła te wyrosły w szkole Kazimierza Wielkiego. Ale jeżeli były przez lat 30 współuczestnikami polityki ruskiej króla i z polityką tą związane były ich osobiste interesy, o tyle zbyt mało było czasu by mogły »nauczyć się« polityki nadodrzańskiej»¹⁰¹. W konsekwencji w kolejnych stuleciach w aspekcie rozwoju terytorialnego państwo polskie realizowało politykę, której cele określali „spadkobiercy polityki szczepowej Wiślan”, nie zaś spadkobiercy polityki „staropiastowskiej”.

Koncepcja Polski piastowskiej stała się głosem w dyskusji między historykami polskimi i niemieckimi. W 1934 r. docent Uniwersytetu w Królewcu Erich Maschke (1900–1982) opublikował krytyczną recenzję artykułu Zygmunta Wojciechowskiego *Rozwój terytorialny Prus w stosunku do ziem macierzystych*¹⁰². Wojciechowski odpowiedział w rozbudowanym przypisie, którym dopełnił tekst artykułu *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej*, wydany w 1934 r. w formie broszury¹⁰³. W tym samym roku Albert Brackmann (1871–1952), profesor Uniwersytetu Berlińskiego, a w latach 30. jeden z najbardziej znaczących niemieckich historyków, w artykule *Die Anfänge des polnischen Staates* (Początki państwa polskiego)¹⁰⁴ przedstawił koncepcję normańskiego pochodzenia dynastii Piastów oraz utworzenia przez nich państwa polskiego na drodze podboju. Obie koncepcje odrzucono w nauce polskiej, a w 1935 r. Zygmunt Wojciechowski w artykule *Mieszko I i powstanie państwa polskiego*¹⁰⁵ na podstawie prac historyków polskich i niemieckich wyjaśnił: „jak w świetle całej literatury przedmiotu rysuje się obecnie nasz pogląd na najważniejsze zagadnienia z zakresu początkowych dziejów Polski”¹⁰⁶. Następnie ustalenia przedstawione w tym artykule zaprezentował w języku angielskim, w wydanej w 1936 r. książce *Mieszko I and the Rise of the Polish State*¹⁰⁷.

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ Z. Wojciechowski, *Dwa ośrodki państwowotwórcze w Polsce...*, s. 479.

¹⁰² E. Maschke, *Preußen und die polnischen Mutterländer*, „Zeitschrift für Geopolitik” 4, 1934, s. 262–268.

¹⁰³ Z. Wojciechowski, *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej...*, s. 18–20, przyp. 2.

¹⁰⁴ A. Brackmann, *Die Anfänge des polnischen Staates*, „Sonderausgabe aus den Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse” 30, 1934, s. 1–34.

¹⁰⁵ Z. Wojciechowski, *Mieszko I i powstanie państwa polskiego...* (1935), s. 85–165.

¹⁰⁶ Tamże, s. 85.

¹⁰⁷ Z. Wojciechowski, *Mieszko I and the Rise of the Polish State*, Toruń–Gdynia–Poznań 1936; w jęz. pol.: *Mieszko I i powstanie państwa polskiego*, Toruń 1936.

Została ona opublikowana w serii The Baltic Pocket Library, wydawanej przez utworzony w 1925 r. Instytut Bałtycki z siedzibą w Gdyni i Toruniu¹⁰⁸.

W perspektywie naukowej koncepcję Polski piastowskiej sformułowaną przez Zygmunta Wojciechowskiego w latach 30. XX w. należy traktować jako podsumowanie i autorską syntezę wyników badań nad najwcześniejszym okresem polskich dziejów, które od początku stulecia prowadzili historycy, ale także reprezentanci nauk, które w II Rzeczypospolitej weszły do metodologicznego standardu badań nad początkami państwa polskiego – dialektologów, geografów, archeologów. Przedstawiając tę koncepcję, Wojciechowski przyjął sformułowaną w 1916 r. przez Oswalda Balzera tezę o odrębności państwa Piastów ze stolicą w Gnieźnie i państwa Piastów ze stolicą w Krakowie. Przyjął także pogląd Władysława Semkowicza, który – czerpiąc z badań geografa Eugeniusza Romera i dialektologa Kazimierza Nitscha – w 1925 r. przedstawił pełny wykład koncepcji Polski ze stolicą w Gnieźnie jako państwa spójnego geograficznie – państwa dwóch rzek bałtyckich Wisły i Odry oraz państwa spójnego językowo-etnicznie – łączącego plemiona lechickie. W swej koncepcji Polski piastowskiej Wojciechowski zaproponował całościowe objaśnienie istoty państwa Piastów w okresie, gdy jego stolicą było Gniezno oraz uwarunkowań geopolitycznych stanowiących o jego tożsamości i potencjale. W perspektywie pozanaukowej koncepcja Polski piastowskiej stanowiła natomiast „jaskrawą antytezę wschodniej orientacji politycznej”¹⁰⁹, której wyrazem na gruncie rozważań historycznych była idea jagiellońska.

Bibliografia

- O. Balzer, *Królestwo Polskie: 1295–1370*, t. 2, Lwów 1919
- O. Balzer, *Stolice Polski 963–1138*, Lwów 1916 (Studia nad Historią Prawa Polskiego, 6, 4), s. 1[331]–73[404]
- W. Bieńkowski, *Semkowicz Władysław Aleksander*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 36, Warszawa–Kraków 1995–1996, s. 234–242
- A. Brackmann, *Die Anfänge des polnischen Staates*, „Sonderausgabe aus den Sitzungsberichten der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse” 30, 1934, s. 1–34
- S.M. Brzozowski, *Romer Eugeniusz Mikołaj*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław–Warszawa–Kraków 1980, s. 636–645
- F. Bujak [rec.:], *Wojciechowski Zygmunt „Rozwój terytorialny Prus w stosunku do ziem macierzystych Polski”*, *Toruń 1933*, str. 48, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 4, 1935, s. 480–481
- A. Czarniecka-Haberko, *Oswald Balzer w historiografii polskiej*, „Історичний архів. Наукові студії” 12, 2014, s. 193–201
- Geograficzno-statystyczny atlas Polski / Geographis-statistischer Atlas von Polen / Atlas de la Pologne (Géographie et Statistique)*, red. i oprac. E. Romer i in., Warszawa–Kraków 1916

¹⁰⁸ Zob. *Kompletny katalog wydawnictw Instytutu Bałtyckiego*, Gdynia 1938, s. 12–13.

¹⁰⁹ A.F. Grabski, *Zygmunt Wojciechowski...*, s. 461.

- A.F. Grabski, *Historiografia i polityka. Dzieje konkursu historycznego im. Juliana Ursyna Niemcewicza: 1867–1922*, Warszawa 1979
- A.F. Grabski, *Zygmunt Wojciechowski i historia macierzystych ziem Polski*, w: tenże, *Perspektywy przeszłości. Studia i szkice historiograficzne*, Lublin 1983, s. 445–530
- R. Grodecki, S. Zachorowski, J. Dąbrowski, *Dzieje Polski średniowiecznej*, t. 1, Kraków 2011 (wyd. 1: 1926)
- W. Kętrzyński, *Granice Polski w X w.*, Kraków 1892
- Kompletny katalog wydawnictw Instytutu Bałtyckiego*, Gdynia 1938
- J. Kostrzewski, *Kultura prapolska*, Poznań 1947 (wyd. 2: 1949)
- S.M. Kuczyński, *Lubart Dymitr*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972, s. 576–577
- S. Kutrzeba, *Kongres, traktat i Polska*, Warszawa–Lublin–Łódź [1919]
- B. Kürbis, „Dagome iudex” – studium krytyczne, w: *Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia*, t. 1: *Organizacja polityczna*, red. K. Tymieniecki, Poznań 1962, s. 363–424
- G. Labuda, *Uniwersytet Poznański w latach 1919–1969*, Poznań 1969
- T. Lehr-Splawiński, *Zarys dziejów słowianoznawstwa polskiego*, Kraków 1948
- A.J. Leinwald, *Walka dyplomatyczna Polski o Galicję Wschodnią 1918–1923*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2011, nr 46, s. 85–98
- E. Maschke, *Preußen und die polnischen Mutterländer*, „Zeitschrift für Geopolitik” 4, 1934, s. 262–268
- Z. Mazur, *Antenaci. O politycznym rodowodzie Instytutu Zachodniego*, Poznań 2002
- R. Nawrocki, *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1998
- K. Nitsch, *Dialekty języka polskiego*, w: T. Benni, J. Łoś, K. Nitsch, J. Rozwadowski, H. Ułaszyn, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków 1923 (wyd. 1: 1915), s. 409–520
- K. Nitsch, *Języki*, w: *Geograficzno-statystyczny atlas Polski / Geographis-statistischer Atlas von Polen / Atlas de la Pologne (Géographie et Statistique)*, red. i oprac. E. Romer i in., wyd. 1, Warszawa–Kraków 1916; Tablica IX i tekst, w: tamże, wyd. 2, 1921, s. 10, tabl. X
- H. Paszkiewicz, *Bolesław (†1340)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 270–271
- K. Potkański, *Granice biskupstwa krakowskiego*, „Rocznik Krakowski” 4, 1900, s. 233–248
- K. Potkański, *Kraków przed Piastami*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Historyczno-Filozoficzny”, seria 2, t. 2 (ogólnego zbioru t. 35), 1898, s. 101–255
- K. Potkański, *Przywilej z 1086 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 17, 1903, nr 1, s. 1–28
- M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna*, Lublin 2010
- E. Romer, *Przedmowa do drugiego wydania*, w: *Geograficzno-statystyczny atlas Polski*, red. i oprac. E. Romer i in., wyd. 2, Lwów–Warszawa 1921, s. nlb.
- E. Romer, *Ziemia. Geografia fizyczna ziem polskich*, w: M. Konopnicka, E. Romer, J. Karłowicz, A. Jabłonowski, F. Koneczny, A. Winiarz, A. Sokołowski, *Polska. Obrazy i opisy*, t. 1, Lwów 1906, s. 1–67
- W. Semkowicz, *Geograficzne podstawy Polski Chrobrego*, „Kwartalnik Historyczny” 39, 1925, nr 2, s. 258–314
- W. Semkowicz, *Historia / Geschichte / Histoire*, w: *Geograficzno-statystyczny atlas Polski / Geographis-statistischer Atlas von Polen / Atlas de la Pologne (Géographie et Statistique)*, red. i oprac. E. Romer i in., Warszawa–Kraków 1916, tabl. V i tekst
- W. Semkowicz, C. Nanke, *Szkolny atlas historyczny*, cz. 2: *Dzieje średniowieczne i nowożytne. Mapki do dziejów Polski*, Lwów–Warszawa 1932, mapa nr 2
- S. Smolka, *Mieszko Stary i jego wiek*, Warszawa–Kraków 1881
- J. Topolski, *Nauka*, w: *Dzieje Poznania w latach 1793–1945*, red. J. Topolski, L. Trzeciakowski, t. 2, cz. 2: 1918–1945, Warszawa–Poznań 1998, s. 1161–1210
- P. Urbańczyk, *Mieszko Pierwszy Tajemniczy*, Toruń 2012
- A. Wierzbicki, *Oswald Balzer (1858–1933)*, w: *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, red. J. Maternicki, współpr. L. Zaskilniak, Rzeszów 2007, s. 253–268

- T. Wojciechowski, *Chrobacya. Rozbiór starożytności słowiańskich*, t. 1, Kraków 1873
- Z. Wojciechowski, *Dwie tradycje*, „*Slavia Occidentalis*” 10, 1931, s. 1–12
- Z. Wojciechowski, *Rozwój terytorialny Prus w stosunku do ziem macierzystych Polski*, Toruń 1933
- Z. Wojciechowski, *Pomorze a pojęcie Polski piastowskiej. O roli poszczególnych dzielnic w budowaniu Państwa Polskiego*, Gdańsk 1934
- Z. Wojciechowski, *Mieszko I i powstanie państwa polskiego*, „*Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu*” 1935, nr 4(108), s. 85–165
- Z. Wojciechowski, *Mieszko I i powstanie państwa polskiego*, Toruń 1936 (wyd. ang.: *Mieszko I and the Rise of the Polish State*, Toruń–Gdynia–Poznań 1936)
- Z. Wojciechowski, *Dwa ośrodki państwowotwórcze w Polsce na przestrzeni dziejów i ich zasięg geograficzny*, „*Kwartalnik Historyczny*” 1937, nr 1–2, s. 471–485
- Z. Wojciechowski, *Polska nad Wisłą i Odrą w X w. Studium nad genezą państwa Piastów i jego cywilizacji*, Katowice 1939
- S. Zakrzewski, *Mieszko I jako budowniczy państwa polskiego*, Warszawa [ok. 1921]
- B. Zientara, *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 2006 (wyd. 1: 1975)

The concept of ‘Piast Poland’ in the historical thought of the Second Polish Republic

In the last decades of the nineteenth century, the Piast epoch of Polish history began to arouse growing interest among Polish historians. A significant impetus for the intensified research into medieval history was given by the works of Stanisław Smolka (1854–1924), published from the late 1870s onwards. In 1916, Oswald Balzer (1854–1933), a professor at the University of Lviv, formulated the concept of the ‘old’ – Gniezno, and ‘new’ – Kraków Piast states, pointing out the differences in their geopolitical location. In 1925, Jagiellonian University professor Władysław Semkowicz (1878–1949), drawing on the research of two professors of Lwów University – Eugeniusz Romer (1871–1954), a geographer, and Kazimierz Nitsch, a Slavist and dialectologist, formulated the concept of the Poland of the first Piasts as a physiographic whole, a state of two Baltic rivers, the Vistula and the Oder, and an internally coherent state, uniting tribes belonging to one linguistic group – the Lechitic one. In the 1930s, a professor at Poznań University, which in the Second Polish Republic became a centre of research into the origins of the Polish State, used the results of the researchers mentioned above to propose a comprehensive concept explaining the geopolitical conditions determining the identity and potential of the Piast State during the period when Gniezno was its capital. This concept is referred to as the concept of ‘Piast Poland’.

Katarzyna Błachowska – dr hab., kierownik Zakładu Archiwistyki, Dydaktyki i Historii Historiografii na Wydziale Historii Uniwersytetu Warszawskiego. Zajmuje się historią polskiej, rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej myśli historycznej XVIII–XX w. Autorka m.in.: *Wiele historii jednego państwa. Obraz dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego do 1569 roku w ujęciu historyków polskich, rosyjskich, ukraińskich, litewskich i białoruskich w XIX wieku*, Warszawa 2009; *Grody Czerwieńskie: „złote jabłko” archeologii – „węzeł gordyjski” historiografii. Dzieje regionu do roku 1340 w ujęciu historyków polskich, rosyjskich i ukraińskich XVIII–XX wieku*, w: *Od Grodów Czerwieńskich do Linii Curzona. Dzieje środkowego Pobuża w wiekach średnich oraz postrzeżenie formowania się wschodniej granicy Polski w historiografii XVIII–XXI wieku*, t. 3, cz. 2, red. M. Wołoszyn, Leipzig–Warszawa–Rzeszów 2017, s. 277–503. E-mail: k.i.blachowska@uw.edu.pl